

MARIUSZ DRYGIER

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

<https://orcid.org/0000-0001-6228-9215>

## Historia parafii pw. św. Michała Archanioła w Opolu-Półwsi w latach 1937–1958

1. Budowa i wyposażenie kościoła – 2. Proboszcz i parafialna społeczność – 3. Okres wojenny – 4. Powojenne wyzwania i trudności – 5. Zakończenie posługi pierwszego proboszcza

Półwieś (niem. *Halbendorf*) to spokojna, górnośląska miejscowość, położona wzdłuż zachodniego brzegu Odry. Ta korzeniami swymi sięgająca średniowiecza osada w 1936 r. została włączona do miasta Opola, stając się jedną z jego dzielnic. Od siedmiu wieków, a dokładniej od 1295 r., katolicy mieszkańcy Półwsi oraz pobliskich Bierkowic i Sławic należeli do parafii przy kościele pw. Świętego Krzyża w Opolu, który oddalony był od ich domostw od 4 do 7 km<sup>1</sup>. Ta centralna opolska parafia u progu XX w. była drugą co do wielkości w całym arcybiskupstwie wrocławskim. Obejmowała miasto Opole i 15 okolicznych wsi. Należało do niej ponad 42 000 wiernych, w tym 6000 dzieci w wieku szkolnym. Jeden z jej proboszczów – ks. prałat Józef Kubis<sup>2</sup> – z biegiem lat wydzielił z niej 8 odrębnych jednostek parafialnych. Jedną z nich stała się Półwieś<sup>3</sup>. Idea utworzenia pół-

<sup>1</sup> Anton Kulla. 2010. *Dimidia Villa – Halbendorf. Monographie eines oberschlesischen Dorfes bei Oppeln oder die Halbendorfgeschichten von Dimidia Villa*. Herrnhut: Winter, 11.

<sup>2</sup> Józef Kubis – ur. 19 III 1874 r. w Proszowie (obecnie powiat kępiński), wyświęcony w 1899 r. we Wrocławiu, proboszcz w Bytomiu-Bobrku (1906–1917) i w parafii pw. Świętego Krzyża w Opolu (1917–1945). Zmarł 6 V 1945 r. w Prószkowie koło Opola. Zob.: Andrzej Hanich. 2009. *Dekanaty i parafie Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego w latach 1945–1946*. Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, 286–287.

<sup>3</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 250–251.

wiejskiej jednostki kościelnej zrodziła się w 1935 r. – w kontekście planowanej budowy nowych koszar wojskowych na Zaodrze. Obecność niemieckich wojsk zrodziła potrzebę wzniesienia świątyni, mogącej pełnić funkcję kościoła garnizonowego, co stało się jedną z przyczyn oddania nowego kościoła pod opiekę św. Michała Archanioła<sup>4</sup>.

## 1. Budowa i wyposażenie kościoła

Sposobność tę wykorzystał ks. J. Kubis. Osobiście zajął się głównymi problemami, a więc pozyskaniem funduszy oraz gruntu pod kościelny gmach. Dzięki negocjacjom udało się pozyskać od *Wehrmachtu* kwotę 60 000 marek niemieckich jako zaliczkę na poczet środków budowy. Kolejne 18 355 marek ofiarowali mieszkańcy Półwi i Bierkowic, którzy mieli należeć do nowo powstającej parafii. Pozostałą kwotę (120 000 marek na kościół i 24 000 na dom parafialny) ks. Kubis wyłożył od siebie. Koszt całej inwestycji oszacowano na 222 355 marek. Pozyskanie miejsca budowy również nie należało do łatwych. Sądy różnych instancji utrudniały przekazanie gruntów prywatnych gospodarzy, Pawła Kandziory i Franciszka Klosy, w formie darowizny, a nawet próby ich kupna. Przejęcie parceli pod przyszłą świątynię wiązało się z dość długą procedurą sądową<sup>5</sup>.

Na koordynatora budowy i pierwszego duszpasterza tworzącej się parafii ks. prałat J. Kubis wyznaczył swojego wikariusza, ks. Edgara Sorembę<sup>6</sup>. Pracom budowlanym poświęcił się on z wielkim zapałem, mając przy sobie zapalonego do pracy półwiejskiego rolnika Pawła Kandziorę. On to właśnie troszczył się o mobilizację mieszkańców dzielnicy przy wykonywaniu niezbędnych prac<sup>7</sup>. Już na początku 1936 r. ks. Kubis dokonał w obecności licznie zgromadzonych mieszkańców Półwi i Bierkowic pierwszego wbicia łopaty. Dalsze prace postępowały tak szybko, że do zimy stał już zadaszony budynek, choć jeszcze w stanie surowym<sup>8</sup>.

<sup>4</sup> Archiwum Parafii pw. św. Michała w Opolu (dalej: APMO). *Chronik der Kirchengemeinde „St. Michael“ in Oppeln-Halbendorf*, 1; Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 251.

<sup>5</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 252–253; APMO. *Sitzungsbuch des Kirchenvorstandes „St. Michael“ Oppeln-Halbendorf*, 58.

<sup>6</sup> Edgar Soremba – ur. 5 VIII 1903 r. we Wrocławiu, wyświęcony na kapłana w 1928 r., w latach 1928–1936 wikariusz przy parafii Świętego Krzyża w Opolu, proboszcz w parafii Świętych Piotra i Pawła w Opolu (1936–1953) i w Zagwizdzu (1953–1981). Zmarł 12 IX 1981 r. w Greven w Niemczech. Zob.: Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 252.

<sup>7</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 253.

<sup>8</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 251.

Architektem był Anton Mokross – pracownik diecezjalnej komisji ds. budownictwa we Wrocławiu<sup>9</sup>. Wykonawców pozostałych prac przedstawia tabela nr 1.

Tabela nr 1. Wykonawcy prac przy budowie kościoła pw. św. Michała w Opolu

Zakres prac	Wykonawca	Miejsce pochodzenia
murarstwo i ciesielstwo	Johannes Okon	Opole
stolarstwo	Fietzke	Opole
	Wenz Piechotta	Półwieś
prace na dachu	Dudek	Opole
elektryka	Franczok	Opole
malarstwo	Riedel	Legnica
witraże	Rothkegel	Bolko
organy	Firma <i>Gebrüder Rieger</i>	Karniów
obróbka metalu	Adolf	Wrocław
prace w marmurze	Bolik	Opole
prace blacharskie	Firma Raabe	Opole

Źródło: Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 253.

Koszty wyposażenia wnętrza oraz liturgicznego sprzętu pokryli parafianie. Jedyne jedną z monstrancji oraz czarną kapę ufundował proboszcz z parafii pw. Najświętszej Maryi Panny w Opolu, a wywodzący się z Półwsi proboszcz w Kamieniu Śląskim, ks. Alfred Bittner<sup>10</sup> – kielich mszalny. Z kolei pieniądze na dzwony przekazały cztery pobliskie parafie: Świętych Piotra i Pawła w Opolu, Najświętszej Maryi Panny w Opolu, św. Józefa w Opolu-Szczepanowicach i z Gosławic. Trzy odlane we Wrocławiu dzwony już w 1937 r. mogły zostać poświęcone podczas uroczystości wmurowania kamienia węgielnego<sup>11</sup>. Poniższa tabela przedstawia ich opis.

<sup>9</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 253.

<sup>10</sup> Alfred Bittner – ur. w 1911 r. w Centawie, wyświęcony w 1935 r. we Wrocławiu, w latach 1936–1970 proboszcz w Kamieniu Śląskim. Zmarł 20 III 1970 r. Zob.: Hanich. 2009. *Dekanaty i parafie*, 382.

<sup>11</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 255.

Tabela nr 2. Dzwony na wieży kościoła pw. św. Michała w Opolu w latach 1937–1942

Imię	Napis	Średnica	Waga
Św. Michał	<i>St. Michael Archangele, veni in adiutorium populo Dei. Fund[atrix] Eccles[ia] Mater S[ancti] Crucis Oppol[iae] 1936</i> [Święty Michale Archaniele, przybądź na pomoc ludowi Bożemu. Fundator kościoł-matka Świętego Krzyża w Opolu 1936]	125 cm	1162 kg
Maryja	<i>St. Maria, Regina Pacis. Fund[atrix] Eccles[ia] S[ancta] Maria Oppol[iae] 1936</i> [Święta Maryja, Królowa Pokoju. Fundator kościoł Najśw. Maryi Panny w Opolu 1936]	101 cm	663 kg
Św. Urban	<i>A peste, fame et bello libera nos Domine. Fund[atrix] Eccles[ia] Soror[ia] Goslaviensis 1936</i> [Od zarazy, głodu i wojny wybaw nas, Panie. Fundator kościoł siostrzany w Gosławicach 1936]	88 cm	448 kg

Źródło: Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 259.

Ze wznoszeniem nowej świątyni wiązały się problemy, wynikające z totalitarnego ustroju hitlerowskiego państwa. Niemiłym akcentem zakończyło się świętowanie ukończenia budowy gmachu w stanie surowym. Radosny nastrój został przerwany przez Gestapo, które całe przedsięwzięcie uznało za nielegalne zebranie. Aresztowano grupę kobiet, które przygotowały dla robotników domowej roboty ciasteczka. Na szczęście po przeprowadzeniu policyjnego przesłuchania wszyscy zostali uwolnieni<sup>12</sup>.

Budowa została zakończona jesienią 1937 r., kiedy 26 września odbyła się uroczystość poświęcenia kościoła. Ceremonii przewodniczył metropolita wrocławski, kard. Adolf Bertram<sup>13</sup>. Ogłosił wówczas, że dniem odpustu będzie święto św. Micha-

<sup>12</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 255.

<sup>13</sup> Adolf Bertram – ur. 14 III 1859 r. w Hildesheim, od 1914 r. biskup, a potem arcybiskup metropolita wrocławski, w 1919 r. ogłoszony kardynałem i wybrany na przewodniczącego niemieckiej konferencji episkopatu; mecenas sztuki i nauki. Zmarł 6 VII 1945 r. w Jańskich Łaźniach k. Jawornika. Na jego temat zob. m.in.: Konrad Algermissen, Herman Seeland. 1948. *Aus dem Leben und Wirken des Kardinals Bertram, Bischofs von Hildesheim 1906 bis 1914, Erzbischofs von Breslau 1914 bis 1945*. Hildesheim: Lax; Josef Negwer. 1964. *Geschichte des Breslauer Domkapitels im Rahmen der Diözesangeschichte vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Ende des zweiten Weltkrieges*. Hildesheim: Lax; Sascha Hinkel. 2010. *Adolf Kardinal Bertram. Kirchenpolitik in Kaiserreich und Weimarer Republik*. Paderborn: Ferdinand Schöningh; Józef Pater. 1996. Bertram Adolf. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.* Red. Michał Pater, 25–27. Katowice: Księgarnia Św. Jacka; Michał Piela. 2013. *Ksiądz Kardynał dr Adolf Johannes Bertram jako przewod-*

ła Archanioła (29 września), a pobliskie Sławice z wybudowanym przez ks. J. Kubisa w 1931 r. kościołem pw. św. Jana Nepomucena będą filią parafii na Półwsi<sup>14</sup>. Niestety, widmo zbliżającej się wojny położyło się cieniem nawet na podniosłej celebracji. W uroczystości konsekracji budowanego jako kościół garnizonowy zabrakło reprezentacji *Wehrmachtu*. Przyczyną absencji było przewidziane dla polskojęzycznych mieszkańców dzielnicy drugie kazanie – w języku polskim. Z tego samego powodu o uroczystości nie wspomniano także w lokalnej prasie<sup>15</sup>.

Upiększanie i wyposażenie trwało kilka kolejnych lat. Już na Boże Narodzenie 1937 r. u Johanna Wermanna z Monastyrzu zamówiono żłóbek betlejemski. Sporo prac wykonał Franz Schink z Bytomia. W lutym 1938 r. oddano do użytku ołtarz boczny, a w grudniu drogę krzyżową jego autorstwa. On też wykonał ołtarz Matki Bożej – ukończony i poświęcony latem 1940 r. Jako że był to już czas wojny, stał się on miejscem modlitw za żołnierzy walczących na froncie. Krewni mężczyźni wezwanych na pola walki dbali o jego dekorację, a Msze św. na nim odprawiane ofiarowano w intencji ich szczęśliwego powrotu do domu. W tym samym roku kościół wzbogacił się o kolejny boczny ołtarz – św. Józefa – także spod dłuta F. Schinka. W 1942 r. w kościele wreszcie ustawiono chrzcielnicę. Bytomski artysta zaprojektował baptysterium i wykonał figury dzieci otaczających Chrystusa, natomiast realizacją pozostałych części zajęły się różne inne warsztaty: pracą w marmurze – przedsiębiorstwo z Velkich Kunětic (niem. Groß-Kunzendorf), mozaikami – zakład Meyera z Monachium, a pokrywą chrzcielnicy – firma *Adolf* z Wrocławia<sup>16</sup>.

## 2. Proboszcz i parafialna społeczność

Wbrew oczekiwaniom ks. J. Kubisa gospodarzem półwiejskiej parafii nie został ks. E. Soremba. Gdy w sierpniu 1936 r. zmarł proboszcz parafii pw. Świętych Piotra i Pawła w Opolu, w październiku 1937 r. jego następcą został właśnie koordynator budowy świątyni pw. św. Michała. Wówczas kościół na Półwsi trafił pod

---

*niczący Konferencji Episkopatu Niemiec (Fuldajskiej Konferencji Biskupów) w latach 1920–1945. Cz. I. Wrocław: Wydawnictwo Tum Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej; Wincenty Urban. 1976. Bertram. W *Encyklopedia Katolicka*. t. II, 325. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.*

<sup>14</sup> Archiwum Kurii Opolskiej (dalej: AKO). *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Inwentarz*, 18v; Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 11.

<sup>15</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 255.

<sup>16</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 258.

opiekę ks. Wilhelma Görlicha<sup>17</sup>. Wprowadzenie pierwszego stałego duszpasterza miało miejsce 4 października 1937 r. (poniedziałek). W uroczystości uczestniczył ks. dziekan Franciszek Haase z Groszowic<sup>18</sup>, a także inni księża z Opola i okolic. Instalacji proboszcza dokonał ks. J. Kubis<sup>19</sup>.

Przedwojenni mieszkańcy Półwsi i Bierkowic stanowili społeczność dwujęzyczną, liczącą 2520 osób<sup>20</sup>. Od samego początku w parafii duszpasterstwo prowadzono w języku polskim i niemieckim. Kronika parafialna zawiera wzmiankę, że już podczas wmurowania kamienia węgielnego w 1937 r. kazanie wygłoszono w obu językach: po niemiecku ks. E. Soremba, a po polsku ks. J. Kubis. Kazanie w języku polskim wygłosił ksiądz prałat w dniu konsekracji kościoła, czyli 26 września 1937 r., której dokonał kard. A. Bertram, a także przy okazji wprowadzenia na urząd proboszcza ks. W. Görlicha. Należy nadmienić, że ks. W. Görlich do swoich parafian zwracał się w języku polskim i niemieckim<sup>21</sup>. Analiza parafialnych ksiąg metrykalnych potwierdza ekumeniczną otwartość parafian. Do 1944 r. zawarto 18 mieszanych małżeństw, katolicko-ewangelickich, z czego w 6 przypadkach strona ewangelicka była mieszkańcem półwiejsko-bierkowickiej parafii. Od zakończenia działań wojennych aż do opuszczenia przez ks. W. Görlicha parafii w 1958 r. ślub mieszany odbył się tylko jeden raz – w 1947 r. Późniejsze związki małżeńskie były zawierane tylko między katolikami obrządku łacińskiego<sup>22</sup>.

Początkowo w parafii pw. św. Michała w każdą niedzielę odprawiano trzy Msze św.: dwie na Półwsi i jedną w Sławicach. Liturgia dla wojska odprawiana była dwa razy w miesiącu i rozpoczynała się o godzinie 10.00<sup>15</sup>. Ks. proboszcz W. Görlich chwalił wysoką frekwencję żołnierzy, przypuszczając, że jest ona zasługą oficerów, przywiązujących do służby Bożej dużą uwagę<sup>23</sup>. Nadciągające nad Europę czarne chmury wojennej pożogi zaczęły coraz wyraźniej wpływać także na funkcjonowanie duszpasterstwa przy półwiejskim kościele. W czerwcu 1939 r. z powodu zaplanowanych demonstracji przeciw używaniu polszczyzny w liturgii kard. A. Bertram

---

<sup>17</sup> Wilhelm Görlich – ur. 15 III 1903 r. w Tłustomostach, wyświęcony 27 I 1927 r. we Wrocławiu, w latach 1937–1958 proboszcz w Opolu-Półwsi, zmarł 18 XII 1992 r. w Veitshöchheim. Zob.: AKO. *Kapłani zmarli. Ks. Wilhelm Görlich, Görlich ks. Wilhelm*; Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 251–252, 254.

<sup>18</sup> Franciszek Haase – ur. w 1882 r., wyświęcony w 1906 r., w latach 1926–1957 proboszcz w Groszowicach. Zmarł 28 II 1957 r. Zob.: Hanich. 2009, *Dekanaty i parafie*, 165.

<sup>19</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 11, 255–256.

<sup>20</sup> *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*. Breslau: Kanzlei der Erzbischöflichen Kurie, 95.

<sup>21</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 254–256.

<sup>22</sup> APMO. *Księga zawartych małżeństw 1937–1948*; APMO. *Księga małżeństw 1949–1990*, 1–40.

<sup>23</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 256–257.

zakazał polskich kazań i śpiewów w świątyniach archidiecezji wrocławskiej. Polecono odprawianie cichej Mszy św. bez kazania<sup>24</sup>.

### 3. Okres wojenny

Gdy 1 września 1939 r. Niemcy dokonali inwazji na Polskę, około 10% mężczyzn i młodzieńców z Półwsi otrzymało powołanie do niemieckiego wojska. Do parafii zarówno z garnizonów, jak i z frontu docierało wiele – jak to określił w parafialnej kronice ks. proboszcz W. Görlich – budujących i pocieszających listów<sup>25</sup>. Duszpasterz odnotował, że pierwszym poległym spośród parafian był marynarz Erich Buck, który stracił życie w lutym 1940 r. Proboszcz nie wiedział, że jako pierwszy 23 września 1939 r. zginął Paul Krystek. Do zakończenia wojny w 1945 r. zginęło łącznie 229 mieszkańców parafii: w 1939 – 1, w 1940 – 2, w 1941 – 17, w 1942 – 25, w 1943 – 23, w 1944 – 48, w 1945 – 110. Wśród nich był jeden kandydat do kapłaństwa – Ernst Okon z Bierkowic. Poległ w 1942 r. w bitwie pod Stalingradem. Ponadto w wyniku obrażeń wojennych w 1946 r. zmarło kolejnych 6, a z powodu tyfusu w latach 1945–1946 jeszcze 21 osób<sup>26</sup>. W tym dramatycznym czasie charakterystycznym zjawiskiem były tzw. śluby wojenne. W 1940 r. zawarto 13 takich ślubów (ogółem było 38), a w 1941 r. – 5 (na ogólną liczbę 18<sup>27</sup>).

W czasach szerzącego się nazizmu ks. W. Görlich starał się chronić parafian i zapewnić im religijną posługę. W tym celu wyszedł poza tradycyjne duszpasterstwo liturgiczne, uruchamiając wiele różnorodnych inicjatyw dla starych i młodych. Zamienił salki katechetyczne, zakrystię, chór, pomieszczenie w kościelnej wieży na sale integracyjne, gdzie gromadziły się dziewczyny z Kongregacji Mariańskiej, ministranci, chórzyści, grupy przygotowujące procesje do sąsiednich parafii lub pielgrzymki na Górę Świętej Anny, do Barda Śląskiego lub Wambierzyc. Proboszcz troszczył się o organizację wakacyjnych wyjazdów dla młodzieży, a także zajęć z religii, zwłaszcza dla dzieci przed I Komunią św. Troską duszpasterską

<sup>24</sup> Andrzej Hanich. 2008. „Wprowadzenie języka polskiego do duszpasterstwa na Śląsku Opolskim w 1945 roku”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 28: 238–241; Michał Piela. 1995. Kardynał Adolf Bertram a problem duszpasterstwa w języku polskim w (archi)diecezji wrocławskiej – próba zarysowania tematyki. W *Duchowieństwo śląskie wobec przemian społeczno-kulturalnych w XIX i pierwszej połowie XX w.* Red. Wanda Musiałik, Jerzy Myszor, 99–126. Warszawa: Societas; Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 257.

<sup>25</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 257.

<sup>26</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 257–261. Zob.: APMO. *Księga pogrzebów*, 20–21.

<sup>27</sup> APMO. *Księga zawartych małżeństw 1937–1948*, 11–22.

obejmował także rodziny polskich robotników oraz przymusowych robotników przebywających w okolicy. W czasie trwania wojny każdej niedzieli popołudniami odprawiał dla nich – za zamkniętymi drzwiami – Msze św.<sup>28</sup>

W 1942 r. hitlerowcy rozpoczęli rekwizycję wszystkich kościelnych dzwonów na potrzeby wojenne. Rabunek dzwonów dotknął także kościół pw. św. Michała w Opolu. Zdemontowane przez kilka tygodni stały przed świątynią w oczekiwaniu na wywiezienie i przetopienie<sup>29</sup>. Zarekwirowano także dwa dzwony ze sławickiego kościoła. Ich opis przedstawia tabela nr 3.

Tabela nr 3. Dzwony kościoła pw. św. Jana Nepomucena w Sławicach do 1942 r.

Imię	Napis
Św. Katarzyna	<i>St. Catharina, ora pro nobis! Me fundavit Catharina, mulier Opoliensis, A. D. 1931</i> [Święta Katarzyno, módl się za nami! Ufundowała mnie opolanka Katarzyna w roku Pańskim 1931]
Św. Roch	<i>St. Roche, ora pro nobis! Fundatores: Rochus et Anna Morczinietz Sławicenses, A. D. 1931</i> [Święty Rochu, módl się za nami! Fundatorzy: Roch i Anna Morczinietzowie ze Sławic w roku Pańskim 1931]

Źródło: AKO. *Akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Wykaz dzwonów podczas wojny zabranych*, 36.

W 1943 r. – w myśl kolejnych zarządzeń niemieckich – oddano na cele przemysłu wojennego 16 mosiężnych lichtarzy z ołtarzy Matki Bożej i św. Józefa<sup>30</sup>.

Ważnym wydarzeniem w historii parafii było utworzenie 20 lutego 1942 r., decyzją kard. A. Bertrama, samodzielnej jednostki duszpasterskiej w Sławicach. Jej duszpasterzem został ks. Aquino Vogel<sup>31</sup>, należący do Zgromadzenia Misjonarzy z Mariannahill, dotąd w sławickiej wspólnocie angażujący się dorywczo<sup>32</sup>. Potwierdzeniem odrębności filii w Sławicach są księgi metrykalne z lat 1942–1945, informujące o sakramentach udzielonych w tamtejszym kościele<sup>33</sup>.

<sup>28</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 261.

<sup>29</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 259.

<sup>30</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 259; APMO. *Sitzungsbuch des Kirchenvorstandes*, 36.

<sup>31</sup> Aquino Vogel – ur. 5 IV 1910 r., członek Zgromadzenia Misjonarzy z Mariannahill (CMM), mającego swoją siedzibę w Skorogoszczy, od 1941 r., po likwidacji klasztoru przez nazistów, do grudnia 1944 r. pierwszy duszpasterz kuracji w Sławicach. Zob.: Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 258.

<sup>32</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 258.

<sup>33</sup> APMO. *Taufbuch*; APMO. *Traubuch*; APMO. *Księga pogrzebów*.

W 1943 r. w szkołach w Bierkowicach i Sławicach zakazano odmawiania modlitw i wycofano lekcje religii. Jedyne półwiejskie dzieci wciąż miały jedną lekcję katechezy i możliwość modlitwy razem ze swoim nauczycielem. Zmiana na stanowisku dyrektora szkoły spowodowała podobne zakazy również w Półwsi. Kronikarz parafialny odnotował, że mimo restrykcji uczniowie sami modlili się przed przyjściem nauczyciela do klasy i zaraz po jego wyjściu. Głównym miejscem modlitwy wciąż pozostawał kościół, zwłaszcza przy okazji religijnych świąt i uroczystości. Z pewnością do takich należała wizyta kard. A. Bertrama, który 30 maja 1944 r. przybył do parafii, by udzielać bierzmowania. Tego dnia kardynał o 6.30 odprawił Mszę św. i bierzmował młodzież, po czym około 9.30 został odprowadzony na plebanię w uroczystej procesji<sup>34</sup>.

Po przegranej bitwie pod Stalingradem losy wojny coraz częściej obracały się na niekorzyść Niemiec. Wojenna groza zaczęła być odczuwalna również dla zwykłych obywateli Trzeciej Rzeszy, do których w tamtym czasie należeli półwiejscy parafianie. W czerwcu 1944 r. alianci rozpoczęli bombardowanie zakładów przemysłowych na Opolszczyźnie: w Blachowni, Kędzierzynie (obecnie dzielnice Kędzierzyna-Koźła) i Zdzeszowicach. Pociski spadły także na ogłoszone twierdzą miasto Opole. Dla Półwsi szczególnie tragiczny był 12 grudnia 1944 r., kiedy to amerykańskie bomby, spadając na miasto, w większości eksplodowały na niezamieszkałych terenach, ale dwie uderzyły w posiadłość miejscowego doręczyciela poczty, niszcząc niektóre zabudowania. Niestety, zginęły siostra i córka listonosza, bardzo gorliwe parafianki. O ile część pogrzebu odprawiana w kościele miała charakter religijny, to przy grobie ceremonię *quasi*-liturgiczną przeprowadzili członkowie struktur NSDAP<sup>35</sup>.

Końcówka wojny okazała się być tragiczną również dla samego kościoła św. Michała. Nocą z 23 na 24 stycznia 1945 r. Armia Czerwona otoczyła Opole, wypierając *Abwehrę*. Ks. W. Görlich zanotował w księgach metrykalnych, że nastąpiła wówczas przymusowa ewakuacja trzech wiosek: Półwsi, Sławic i Bierkowic<sup>36</sup>. W *Księdze pogrzebów* znajduje się wiele dramatycznych informacji na temat okoliczności śmierci parafian w tym czasie. Wielu zginęło w wyniku nalotów lotniczych, natarcia wojsk rosyjskich, uderzenia odłamkiem granatu, wpadnięcia na minę, czy też podczas ucieczki przed frontem. Ks. W. Görlich odnotował, że uciekających śmierć spotykała w: Sławicach, Bierkowicach, Żerkowicach, Świerklach, Dobrzeniu, Opolu, Komprachcicach, Domecku, a nawet w Králíkach (niem.

<sup>34</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 260–261.

<sup>35</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 11, 261.

<sup>36</sup> APMO. *Księga chrztu [1937–1948]*, 100; APMO. *Księga zawartych małżeństw 1937–1948*, 36.

Grulich)<sup>37</sup>. Walki przeciągające się aż do połowy marca spowodowały poważne uszkodzenia parafialnej świątyni. W styczniu 1945 r. 23 granaty poważnie naruszyły kamienny mur i więźbę dachową. Kolejne dwa pociski spadły na plebanię, niszcząc jej wnętrze. Mimo wielu ataków i walk frontowych kościół zachował się jednak w nie najgorszym stanie<sup>38</sup>. Mniej szczęścia miał kościół w Sławicach, a zwłaszcza jego wieża. Służąc jako punkt niemieckiego oporu, stał się celem artylerii radzieckiej. Po uszkodzeniu pociskami armatnimi został przez czerwonoarmistów zdewastowany, a następnie przekształcony na stajnię dla koni<sup>39</sup>.

Finał wojennej zawieruchy przyczynił się do wielu zmian o charakterze społeczno-politycznym. Cały Śląsk wraz z dotychczasowymi wschodnimi terenami Niemiec stały się częścią Polski. W marcu 1945 r., nie bacząc na brak pokojowych traktatów i międzynarodowych ustaleń, do Opola przybyli pracownicy administracji z Katowic. Mieszkańcy parafii, powracający od marca do maja<sup>40</sup> do swoich domów, zobaczyli polskie urzędy ozdobione czerwonymi i białoczerwonymi flagami. Wśród wracających był również ks. W. Görlich, który w najgorszym czasie wojny znalazł schronienie w Głucholazach. Z powodu uszkodzenia kościoła i plebanii proboszcz skorzystał z gościny w domu rodziny Balzsch, przy obecnej ul. Partyzanckiej. Tam również odprawiał pierwsze Msze św.<sup>41</sup>

#### 4. Powojenne wyzwania i trudności

Wzmianka o pogrzebie dwóch tragicznie zmarłych kobiet oraz informacje o poległych w 1945 r. kończą kronikę prowadzoną w języku niemieckim. Ciąg dalszy pisany był w języku polskim. Niestety, powojenne dzieje parafii opisywane były bardzo pobieżnie. Kronikarz ograniczał zapisy do suchych, zwięzłych informacji: o pozyskaniu nowych szat liturgicznych (1945/1946), odbudowie okołokościelnego parkanu (1947/1948), przeprowadzonych misjach świętych (1949), wizycie ks. Emila Kobierzyckiego<sup>42</sup> i udzieleniu bierzmowania (1952), zakupie dzwonu

<sup>37</sup> APMO. *Księga pogrzebów*, 5–8.

<sup>38</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu Opole za 1946 rok*, 39r; Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 12, 262.

<sup>39</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej filii Sławice dekanatu Opole za 1946 rok*, 45; Hanich. 2009. *Dekanaty i parafie*, 296.

<sup>40</sup> APMO. *Księga chrztu [1937–1948]*, 100.

<sup>41</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 12.

<sup>42</sup> Emil Kobierzycki – ur. 4 VI 1892 r. we Lwowie, przybył w 1945 r. do Wrocławia, gdzie mianowano go wikariuszem kapitulnym dla Polaków w Opolu; od 1945 r. proboszcz parafii Matki Bożej

poświęconego Wniebowzięciu NMP (1954), otrzymaniu tonsury przez kleryków z Półwsi: Reinholda Porwola (1955)<sup>43</sup> i Gintera Króla (1956)<sup>44</sup>, otynkowaniu kościoła w Sławicach (1956), naprawie witraży, pieca i dachu w kościele parafialnym oraz o poświęceniu przez bpa Franciszka Jopa<sup>45</sup> dwóch dzwonów dla kościoła w Sławicach (1957–1958). Zapiski ks. W. Görlicha kończą się na krótkim wspomnieniu o dwóch Mszach prymicyjnych odprawionych przez ks. R. Porwola w 1957 r. i ks. G. Króla w 1958 r.<sup>46</sup>

Skromne zapisy kronikarskie półwiejskiego proboszcza, spuszczające zasłone milczenia na liczne i ciekawe wydarzenia, wiążą się ze zmianą przynależności państwowej parafii, co można również tłumaczyć cenzurą komunistyczną i działalnością Urzędu Bezpieczeństwa<sup>47</sup>. Zmiany narodowościowe widoczne są także w księgach metrykalnych. Zapisy od maja 1945 r. zawierają polskie nazwy miejscowości, a w języku niemieckim zostały zaklejone<sup>48</sup>.

---

Bolesnej w Opolu i referent kurialny ds. repatriantów w Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego; w latach 1951–1956 wikariusz kapitulny w Opolu. Po przybyciu do Opola bp. F. Jopa został kuratorem niższego seminarium duchownego w Gliwicach, a następnie był proboszczem w Bytomiu: najpierw na Szombierkach, a potem w parafii pw. Trójcy Świętej. Zmarł 9 I 1963 r. w Bytomiu. Na jego temat zob. m.in.: Josef Baron. 1997. *Kirche zwischen Nationalismus und Kommunismus. Das Ringen der apostolischen Administratoren von Oppeln um eine zeitgerichte Seelsorge in Oberschlesien 1945–1972*. Frankfurt: Tübingen; Jan Kopiec. 2002. Kobierzycy. W *Encyklopedia Katolicka*. t. IX, 221–222. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Jan Kopiec. 1996. Kobierzycy Emil. W *Słownik biograficzny*, 176–177.

<sup>43</sup> Reinhold Porwol – ur. 11 VII 1933 r. w Półwsi, wyświęcony w 1957 r. w Opolu, proboszcz w Ścinawie Małej (1971–1978) i w parafii pw. św. Mikołaja w Raciborzu (1978–2008). Od 2008 r. na emeryturze. Jan Kopiec, Jan Pyka. 2010. *Schematyzm diecezji opolskiej 2010*. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 501–502.

<sup>44</sup> Ginter Król – ur. 24 V 1935 r. w Półwsi, wyświęcony w 1958 r. w Opolu, w latach 1966–1998 proboszcz w parafii św. Franciszka w Zabrze-Zaborzu. Zmarł 12 I 2008 r. w Opolu-Półwsi. Józef Król. 2009. Kalendarium życia księdza dziekana Gintera Króla. W *W prostocie serca. Ks. Ginter Król w żywej pamięci*. Red. Stanisław Rabiej, 5. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża.

<sup>45</sup> Franciszek Jop – ur. 8 XI 1897 r. w Słupi Starej; od 1946 r. biskup pomocniczy w Sandomierzu; w 1952 r. mianowany wikariuszem kapitulnym archidiecezji krakowskiej, a w 1956 r. kościelnym rządcą Śląska Opolskiego. Po utworzeniu w 1972 r. diecezji opolskiej stał się jej pierwszym biskupem rezydencjalnym. Zmarł 24 IX 1976 r. w Opolu. Więcej na jego temat zob. m.in.: Józef Mikołajec. 2000. Jop Franciszek. W *Encyklopedia Katolicka*. t. VIII, 76. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Józef Mikołajec. 1996. Jop Franciszek. W *Słownik biograficzny*, 154–157; Helmut J. Sobeczko. 2016. Biskup trudnych czasów. W *Życie i posługa biskupa Franciszka Jopa (1897–1976). W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej*. Red. Piotr Górecki, 23–40. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego; Helmut Sobeczko. 1977. „Życie i działalność śp. księdza biskupa Franciszka Jopa”. *Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej* 32 (2–3): 52–53.

<sup>46</sup> APMO. *Chronik der Kirchengemeinde*, 13–14.

<sup>47</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 262.

<sup>48</sup> APMO. *Księga chrztu [1937–1948]*, 101–122; APMO. *Księga zawartych małżeństw 1937–1948*, 37–46; APMO. *Księga pogrzebów*, 9–25.

Powojenne wydarzenia nie zawsze były dla mieszkańców Półwi przyjemne, gdyż zmiana państwowej przynależności wiązała się z przesiedleniem ludności. Według rozporządzeń państwowych Śląsk miał być zamieszkały przez przybyszów z centralnej Polski i Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej. Niemcy natomiast mieli opuścić terytorium Polski w jej nowych granicach. Los ten dotknął także setki mieszkańców Półwi<sup>49</sup>. Integracja autochtonicznych i przybyłych parafian odbywała się powoli<sup>50</sup>. Pomimo fluktuacji ludności liczba wiernych zamieszkujących parafię wynosiła 2220 osób<sup>51</sup>. Z powodu powojennego zamieszania aż do 1951 r. ks. W. Görlich funkcjonował jako tymczasowy administrator parafii. Dopiero dekret wikariusza kapitulnego ks. E. Kobierzyckiego z 28 kwietnia 1951 r. przywrócił duszpasterzowi status proboszcza<sup>52</sup>.

Mimo różnych przeciwności ks. W. Görlich prowadził wzorowe duszpasterstwo<sup>53</sup>. Protokoły powizytacyjne świadczą o tym, że dbał o czystość i godność kościołów, ołtarzy, zakrystii oraz kancelarii parafialnej<sup>54</sup>. Należycie troszczył się o zbawienie swoich parafian. W 1946 r. parafia liczyła 2224 katolików (dodatkowo mieszkało w Półwi 15 protestantów i 7 osób innego wyznania – prawdopodobnie świadków Jehowy). Na niedzielną Mszę św. przychodziło wówczas około 1300 wiernych, dla których odprawiane były trzy Msze: dwie w Półwi i jedna w Sławicach. W dni powszednie we Mszy św. uczestniczyło około 120 parafian, a na popołudniowym nabożeństwie w niedzielę obecnych było około 400. Byli to ludzie niezwykle ofiarni i pobożni, którzy chętnie uczęszczali na nabożeństwa z naukami stanowymi oraz szanowali kapłanów. Spowiedzi słuchano każdego dnia przed i po Mszy św., a chorych odwiedzano raz w miesiącu. Na religię uczęszczało 99% dzieci<sup>55</sup>. Katechezy odbywały się w zakrystii raz w tygodniu dla każdej kla-

<sup>49</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 12.

<sup>50</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Ks. Proboszcz Wilhelm Goerlich*, 58r.

<sup>51</sup> *Rocznik Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego 1947*. Opole: Administracja Apostolska Śląska Opolskiego, 130; *Rocznik Ordynariatu Śląska Opolskiego 1953*. Opole: Ordynariat Śląska Opolskiego, 116.

<sup>52</sup> AKO. *Kapłani zmarli. Ks. Wilhelm Görlich. Görlich ks. Wilhelm*.

<sup>53</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Decretum reformationis*, 70; AKO. *Kapłani zmarli. Ks. Wilhelm Görlich. Görlich ks. Wilhelm*.

<sup>54</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu Opole*, 39v–40v; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej filii Sławice*, 46r; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz do wizytacji dziekańskiej za rok 1950*, 68.

<sup>55</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu Opole*, 42v, 43v, 44r–v; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz do wizytacji*, 67r; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji duszpasterskiej z roku 1954*, 86r; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz wizytacyjny*, 128.

sy. Poziom i skuteczność uzyskiwały najwyższe noty u wizytatorów<sup>56</sup>. Proboszcz prowadził grupę ministrantów (w 1948 r. było ich 64), z którymi w celach edukacyjnych i wychowawczych spotykał się raz w tygodniu. W parafii funkcjonowały: bractwo różańcowe, III Zakon św. Franciszka, Arcybractwo Matek Chrześcijańskich, Sodaliczka Marińska, parafialny oddział *Caritas*, a także poradnia przedślubna<sup>57</sup>. Działalność charytatywna była rozwinięta do tego stopnia, że zyskała uznanie administratora apostolskiego – ks. Bolesława Kominka<sup>58</sup>. Dobrze kształtowała się współpraca z radą parafialną. Z protokołów posiedzeń wynika, że do 1944 r. spotkania odbywały się od dwóch do czterech razy w ciągu roku, a od 1946 r. raz lub dwa razy w roku. Przedmiotem obrad zazwyczaj były wydatki oraz planowanie nowych inwestycji<sup>59</sup>. W prywatnym domu na terenie parafii mieszkały siostry ze Zgromadzenia Służebnic Najświętszej Maryi Panny, które zajmowały się chorymi w parafii<sup>60</sup>. Życie liturgiczno-sakramentalne ilustruje statystyka zamieszczona w tabeli nr 4.

<sup>56</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Wizytacja duszpasterstwa dzieci*, 75r.

<sup>57</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu Opole*, 40r, 43r–v, 44v; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Ks. Proboszcz Wilhelm Goerlich*, 55r–v.

<sup>58</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Decretum reformationis*, 51. Bolesław Kominek – ur. 23 XII 1903 r. w Radlinie, wyświęcony na kapłana w 1927 r. w Katowicach, w latach 1945–1951 administrator apostolski Śląska Opolskiego, od 1954 r. biskup tytularny, w latach 1956–1974 administrator, a następnie arcybiskup metropolita archidiecezji wrocławskiej, kreowany kardynałem w 1973 r. Zmarł 10 III 1974 r. we Wrocławiu. Zob. m.in.: Józef Pater. 1996. Kominek Bolesław. W *Słownik biograficzny*, 180–184; Krzysztof Prokop. 2001. *Polscy kardynałowie*. Kraków: WAM, 301–311; Józef Swastek. 2002. Kominek Bolesław. W *Encyklopedia Katolicka*. t. IX. Red. Andrzej Szostek i in., 444–446. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

<sup>59</sup> APMO. *Sitzungsbuch des Kirchenvorstandes*.

<sup>60</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Opole-Półwieś dekanatu Opole za 1946 rok*, 44v; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz wizytacyjny*, 121.

Tabela nr 4. Życie liturgiczno-sakramentalne w parafii św. Michała w Opolu w latach 1937–1958

Rok	Chrzest	Bierzmowanie	I Komunia św.	Komunie św.	Śluby	Pogrzeby	
1937	25	–	b.d.	b.d.	4	b.d.	
1938	97	–			20		
1939	108	–			22		
1940	82	–			38		
1941	86	–			18		
1942	73	–			21	8 <sup>61</sup>	
1943	82	–			22	11	
1944	78	b.d. <sup>62</sup>			29	7	
1945	26	–			36 268	4	108
1946	28	–			40 325	10	33
1947	36	–	88	42 218	20	34	
1948	59	–	–	46 175	11	24	
1949	51	–	76	50 795	23	21	
1950	57	–	–	49 019	35	30	
1951	69	–	100	48 650	24	27	
1952	81	530	62	51 842	19	26	
1953	66	–	59	50 877	16	27	
1954	85	–	25	51 672	27	24	
1955	71	–	34	b.d.	16	25	
1956	80	–	–		27	20	
1957	69	–	29	44 531	35	23	
1958	104 <sup>63</sup>	200	57	44 531	34 <sup>64</sup>	24 <sup>65</sup>	

Źródło: APMO, *Księga chrztu [1937–1948]*, 1–106; APMO, *Księga chrztu 1949–1966*, 1–107; APMO, *Taufbuch*; APMO, *Komunia i bierzmowanie 1947–1979*; APMO, *Księga zawartych małżeństw 1937–1948*; APMO, *Traubuch*; APMO, *Księga małżeństw 1949–1990*, 1–40; APMO, *Księga pogrzebów*; AKO, *akta lokalne. Ogólne, Opole-Półwieś*,

<sup>61</sup> Informacje podane na lata 1942–1944 dotyczą wyłącznie pochowanych w Sławicach. Obejmująca lata do 1945 r. *Księga pogrzebów* z Półwsi uległa zniszczeniu w czasie frontowych walk: AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Ruchomości plebanii*, 16v.

<sup>62</sup> *Księga bierzmowania* zaginęła w czasie wojny: AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu Opole*, 40v.

<sup>63</sup> Do momentu odejścia ks. W. Görlicha z parafii (1958) udzielono 81 chrztów.

<sup>64</sup> Do momentu odejścia ks. W. Görlicha z parafii (1958) zawarto 25 związków małżeńskich.

<sup>65</sup> Do momentu odejścia ks. W. Görlicha z parafii (1958) pochowano 20 osób.

*Kwestionariusz do wizytacji...*, 66r; AKO, *akta lokalne. Ogólne, Opole-Półwieś, Protokół wizytacji duszpasterskiej parafii św. Michała w Opolu-Półwsi dekanatu opolskiego na rok 1952*, 78v; AKO, *akta lokalne. Ogólne, Opole-Półwieś, Protokół wizytacji duszpasterskiej z roku 1954*, 83; AKO, *akta lokalne. Ogólne, Opole-Półwieś, Kwestionariusz wizytacyjny*, 127, 132r; AKO, *akta lokalne. Ogólne, Opole-Półwieś, Protokół wizytacji duszpasterskiej na rok 1958*, 133.

Dla ks. W. Görlicha poważnym problemem był brak możliwości otoczenia opieką duszpasterską grupy 255 jeńców, którzy przebywali w obozie na terenie parafii<sup>66</sup>, a także agitacja prowadzona przez świadków Jehowy. Dla ochrony parafian przed wpływem sekciarzy proboszcz przygotowywał specjalne kazania. Dzięki temu nikt z parafian nie przystąpił do sekty<sup>67</sup>. Niemalych problemów doświadczał proboszcz ze strony państwowych urzędników. Jedno z poważniejszych zajść miało miejsce w niedzielę, 15 września 1946 r., kiedy dzieci z klas V, VI i VII miały zgromadzić się w szkole, aby udać się na dożynki miejskie. Gdy okazało się, że większość uczniów przybyła do kościoła na Mszę św., kierownik szkoły, zarzucając proboszczowi sabotaż państwowego święta i wrogość do państwa polskiego, wkroczył do świątyni podczas rozdawania Komunii św. i wypędził młodzież. Za dziećmi wyruszyli rodzice. Całe zajście spowodowało duży zamęt. Wszystko zakończyło się rozmową kierownika z proboszczem i przeprosinami, które urzędnik złożył rodzicom<sup>68</sup>. W protokole powizytacyjnym z 1954 r. ks. dziekan Karol Tokarz<sup>69</sup> zauważył ponadto, że parafii dokuca „szerzący się duch materializmu i żądza wywyżczenia się”<sup>70</sup>. Z biegiem czasu także frekwencja na niedzielnych Mszach św. zaczęła się obniżać, a w lokalnej społeczności zagnieździło się pijaństwo<sup>71</sup>.

Ważnym powojennym przedsięwzięciem była odbudowa zniszczonych kościołów w Półwsi i Sławicach. Szkody wojenne były szczególnie duże w Sła-

<sup>66</sup> AKO, *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu Opole*, 44v; AKO, *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Ks. Proboszcz Wilhelm Goerlich*, 58r.

<sup>67</sup> AKO, *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji dziekańskiej kuracji Opole-Półwieś dekanatu opolskiego dot[yczący] przeglądu duszpasterstwa parafialnego w roku 1947*, 53r.

<sup>68</sup> AKO, *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Sprawozdanie dot[yczące] przeszkód podczas nabożeństwa*, 5r–v.

<sup>69</sup> Karol Tokarz – ur. 28 X 1893 r. w Bytomiu, wyświęcony w 1917 r. we Wrocławiu, w latach 1929–1975 kurator i proboszcz przy kościele św. Józefa w Szczepanowicach (od 1936 r. dzielnica Opola), od 1939 r. dziekan dekanatu opolskiego. Zmarł 14 XII 1975 r. Hanich. 2009. *Dekanaty i parafie*, 293.

<sup>70</sup> AKO, *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Protokół wizytacji duszpasterskiej z roku 1954*, 87.

<sup>71</sup> AKO, *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz wizytacyjny*, 126, 128.

wicach (60%), a dopełnione zostały licznymi kradzieżami. W latach 1946–1947 ks. W. Görlich prosił kurię administracji opolskiej o zwolnienia z kolekt ze względu na brak środków do napraw i odbudowania uszkodzonej wieży sławickiego kościoła<sup>72</sup>. Odpowiedź przełożonych nie zawsze była pozytywna<sup>73</sup>. Remonty zostały zakończone dopiero w 1950 r.<sup>74</sup> Ukoronowaniem renowacji w Sławicach było dokonane przez bp. F. Jopę poświęcenie dwóch nowych dzwonów: większego, poświęconego Najświętszej Maryi Pannie Królowej Świata, i mniejszego, dedykowanego św. Piusowi X<sup>75</sup>.

W prowadzeniu plebanijnego gospodarstwa proboszczowi pomagała rodzina, która zamieszkiwała z nim w budynku probostwa (3 siostry, szwagier z czwórką dzieci, a także ojciec). Jedna z siostr – Marta – prowadziła dom, a druga była organistką<sup>76</sup>. 1 sierpnia 1956 r. do parafii przybył wikariusz – ks. Edmund Marek<sup>77</sup>. Wprowadzono wówczas dodatkową Mszę św. w Sławicach, dzięki czemu od 1956 r. w każdą niedzielę odprawiane były cztery Msze św.: dwie w Półwsi i dwie w Sławicach<sup>78</sup>.

## 5. Zakończenie posługi pierwszego proboszcza

Powojenna działalność duszpasterska ks. W. Görlicha była zakłócona różnymi wydarzeniami. Proboszcz był nękany napaściami, włamaniami, grabieżami, a także najściami agentów bezpieki. Wszystkie nieprzyjemności wraz z kategorycznym zakazem używania języka niemieckiego oraz wrogością, jaką odczuwał wobec siebie ze strony polskich księży, doprowadziły go do decyzji o opuszczeniu parafii. Po zakończeniu kanonicznej wizytacji we wrześniu 1958 r., przekazawszy tym-

<sup>72</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Sprawozdanie*, 3; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Dot[yczy]: kolekty na ogólne potrzeby poza-parafialne w r. 1947*, 26; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Dot[yczy]: Kolekta na zburzone kościoły*, 31; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Dot[yczy]: Kolekta na dokończenie odbudowy zburzonych kościołów*, 37.

<sup>73</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Wobec gwałtownych potrzeb*, 27.

<sup>74</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz do wizytacji*, 68.

<sup>75</sup> AKO, *akta lokalne. Ogólne, Opole-Półwieś, Praesentibus litteris*, 110.

<sup>76</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Ks. Proboszcz Wilhelm Goerlich*, 54r; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz do wizytacji*, 68; AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz wizytacyjny*, 122.

<sup>77</sup> Edmund Marek – ur. 18 IV 1933 r. w Połomii koło Rybnika, wyświęcony w 1956 r. w Opolu, w latach 1956–1959 wikariusz w Półwsi, proboszcz w Samborowicach (1962–1986) i w Starym Lesie (1986–1999). Od 1999 r. na emeryturze. Kopiec, Pyka. 2010. *Schematyzm diecezji opolskiej*, 471.

<sup>78</sup> AKO. *akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś. Kwestionariusz wizytacyjny*, 126.

czasowy zarząd parafii ks. E. Markowi<sup>79</sup>, 15 października 1958 r. wraz z siostrami Martą i Marią opuścił Półwieś i w ramach akcji łączenia rodzin wyjechał do Niemiec Zachodnich, do Bawarii. Tam zaangażował się w diecezji würzburskiej, gdzie do 1965 r. był duszpasterzem w Dettelbach, a następnie do 1973 r. w Uspringen. Resztę życia spędził na emeryturze. Zmarł po długiej chorobie 18 grudnia 1992 r. w szpitalu w Veitshöchheim<sup>80</sup>. 30 listopada 1958 r. proboszczem w Półwsi został ks. Paweł Czolkos<sup>81</sup>, rozpoczynając nowy etap życia parafii.

\*

Początki półwiejskiej parafii przypadły na dramatyczny moment w historii XX w. Omawiane tu pierwsze dwudziestolecie istnienia wspólnoty przypadło na bardzo niesprzyjający czas: obostrzenia wynikające z panującego w latach 30. reżimu hitlerowskiego, następnie II wojna światowa, zmiana państwowości i przemieszczenie ludności, wreszcie odbudowa struktur i życia parafialnego w kontekście państwa komunistycznego. W tak trudnych okolicznościach pierwszemu proboszczowi udawało się zachować kościelne priorytety. W czasie trwania jego duszpasterskiej pracy w kościele pw. św. Michała w Opolu mogli gromadzić się parafianie młodszy i starsi, żołnierze i cywile, Polacy i Niemcy i korzystać z ważnej dla siebie duchowej posługi. Wielką zasługą ks. W. Görlicha jest to, że dzięki jego determinacji i konsekwencji wspólnota parafialna powstała i przetrwała chwile największej próby.

---

<sup>79</sup> APMO. *Sitzungsbuch des Kirchenvorstandes*, 69.

<sup>80</sup> Kulla. 2010. *Dimidia Villa*, 12–13, 265.

<sup>81</sup> Paweł Czolkos – ur. 5 XI 1914 r. w Chorzowie, wyświęcony w 1947 r. w Krakowie, w latach 1958–1981 proboszcz w Opolu-Półwsi. Zmarł 30 V 1981 r. w Opolu. Zob.: AKO. *Kapłani zmarli. Ks. Paweł Czolkos. Czolkos ks. Paweł, dz. h., r. k.*

\*

## Bibliografia

### I. Źródła

#### 1. Archiwalne

##### a) Archiwum parafii pw. św. Michała w Opolu:

*Chronik der Kirchengemeinde „St. Michael” in Oppeln-Halbendorf.*

Komunia i bierzmowanie 1947–1979.

*Księga chrztu [1937–1948].*

*Księga pogrzebów.*

*Księga małżeństw 1949–1990.*

*Księga zawartych małżeństw 1937–1948.*

*Sitzungsbuch des Kirchenvorstandes „St. Michael” Oppeln-Halbendorf.*

*Taufbuch.*

*Traubuch.*

##### b) Archiwum Kurii Opolskiej

Akta lokalne. Ogólne. Opole-Półwieś.

*Kapłani zmarli. Ks. Paweł Czolkos.*

*Kapłani zmarli. Ks. Wilhelm Görlich.*

#### 2. Drukowane

*Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939.* Breslau: Kanzlei der Erzbischöflichen Kurie.

Kulla Anton. 2010. *Dimidia Villa – Halbendorf. Monographie eines oberschlesischen Dorfes bei Oppeln oder die Halbendorfgeschichten von Dimidia Villa.* Herrnhut: Winter.

### II. Opracowania

Algermissen Konrad, Seeland Hermann. 1948. *Aus dem Leben und Wirken des Kardinals Bertram, Bischofs von Hildesheim 1906 bis 1914, Erzbischofs von Breslau 1914 bis 1945.* Hildesheim: Lax.

- Baron Josef. 1997. *Kirche zwischen Nationalismus und Kommunismus. Das Ringen der apostolischen Administratoren von Oppeln um eine zeitgerichte Seelsorge in Oberschlesien 1945–1972*. Frankfurt Tübingen.
- Hanich Andrzej. 2009. *Dekanaty i parafie Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego w latach 1945–1946*. Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu.
- Hanich Andrzej. 2008. „Wprowadzenie języka polskiego do duszpasterstwa na Śląsku Opolskim w 1945 roku”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 28: 238–241.
- Hinkel Sascha. 2010. *Adolf Kardinal Bertram. Kirchenpolitik in Kaiserreich und Weimarer Republik*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Kopiec Jan. 1996. Kobierzycki Emil. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.* Red. Michał Pater, 176–177. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Kopiec Jan. 2002. Kobierzycki Emil. W *Encyklopedia Katolicka*. t. IX, 221–222. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kopiec Jan, Pyka Jan. 2010. *Schematyzm diecezji opolskiej 2010*. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża.
- Król Józef. 2009. Kalendarium życia księdza dziekana Gintera Króla, W *W prostocie serca. Ks. Ginter Król w żywej pamięci*. Red. Stanisław Rabiej, 5. Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża.
- Mikołajec Józef. 2000. Jop Franciszek, W *Encyklopedia Katolicka*. t. VIII, 76. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Mikołajec Józef. 1996. Jop Franciszek. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.* Red. Michał Pater, 154–157. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Negwer Josef. 1964. *Geschichte des Breslauer Domkapitels im Rahmen der Diözesangeschichte vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Ende des zweites Weltkrieges*. Hildesheim: Lax.
- Pater Józef. 1996. Bertram Adolf. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.* Red. Michał Pater, 25–27. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Pater Józef. 1996. Kominiek Bolesław. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w.* Red. Michał Pater, 180–184. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Piela Michał. 1995. Kardynał Adolf Bertram a problem duszpasterstwa w języku polskim w (archi) diecezji wrocławskiej – próba zarysowania tematyki. W *Duchowieństwo śląskie wobec przemian społeczno-kulturalnych w XIX i pierwszej połowie XX w.* Red. Wanda Musialik, Jerzy Myszor, 99–126. Warszawa: Societas.
- Piela Michał. 2013. *Książę Kardynał dr Adolf Johannes Bertram jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Niemiec (Fuldajskiej Konferencji Biskupów) w latach 1920–1945*. Cz. I. Wrocław: Tum.
- Prokop Krzysztof. 2001. *Polscy kardynałowie*. Kraków: WAM.
- Rocznik Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego 1947*. Opole: Administracja Apostolska Śląska Opolskiego.

- Rocznik Ordynariatu Śląska Opolskiego 1953*. Opole: Ordynariat Śląska Opolskiego.
- Sobeczko Helmut J. 2016. Biskup trudnych czasów. W *Życie i posługa biskupa Franciszka Jopa (1897–1976)*. W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej. Red. P. Górecki, 23–40. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Sobeczko Helmut. 1977. „Życie i działalność śp. księdza biskupa Franciszka Jopa”. *Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej* 32 (2–3): 52–53.
- Swastek Józef. 2002. Kominek Bolesław. W *Encyklopedia Katolicka*. t. IX, 444–446. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Urban Wincenty. 1976. Bertram Adolf. W *Encyklopedia Katolicka*. t. II, 325. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

\*

**Streszczenie:** Posługa duszpasterska pierwszego proboszcza parafii św. Michała w Opolu-Półwsi, ks. Wilhelma Görlicha, przypadła na lata 1937–1958. Jeszcze w czasach hitlerowskich świątynię budowano jako kościół parafialny i garnizonowy. Podczas II wojny światowej największym wyzwaniem była ochrona parafian przed ideologią nazistowską. Od zimy 1944 r. znakami czasu stały się ewakuacja, śmierć i zniszczenia. Uszkodzeniom uległ i kościół. Wiosną 1945 r. parafianie znaleźli się już w innym kontekście: Opolszczyzna stała się częścią Polski. Zapoczątkowano odbudowę i tworzenie nowego społeczeństwa, składającego się ze Ślązaków i migrujących Polaków. Duszpasterstwa nie ułatwiały władze państwowe. Mimo sukcesów ks. W. Görlich opuścił parafię i w 1958 r. wyemigrował do Bawarii.

**Słowa kluczowe:** Kościół, Śląsk, Opole-Półwieś, parafia pw. św. Michała Archanioła w Opolu, budowa kościoła.

**Abstract: The History of the Parish of Saint Michael the Archangel in Opole between 1937 and 1958.** The ministry of Wilhelm Görlich – the first priest of the Parish Saint Michael in Opole, fell between the years 1937–1958. During the Hitlerian time the place of worship was built for the parish and as a part of a garrison as well. Throughout World War II the most difficult of challenges was the protection of the parish' members against Nazi-ideology. Since the winter of 1944 people experienced evacuation, death and destruction. The church was also damaged. In spring 1945 there was a new context for the parish. The Opole region became a part of Poland. The restoration and creation of the new society of ethnic Silesians with migrating Poles had started. The ministry was handicapped by the public authority. Despite many successes Görlich left Opole in 1958 and immigrated to Bavaria.

**Keywords:** Church, Silesia, Opole-Półwieś, Parish of St. Michael the Archangel in Opole, building of the church.